

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MUDOFAA TIZIMINI ISLOH QILISHNING HUQUQIY ASOSLARI VA ZAMONAVIY RIVOJLANISH YO‘NALISHLARI

Ismatov Mamasabir Maxamadievich

O‘zbekiston Milliy universiteti, Harbiy tayyorgarlik o‘quv markazi, o‘qituvchi, rezervdagi podpolkovnik

Annotatsiya

Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasida mudofaa tizimini isloh qilishning konstitutsiyaviy, qonunchilik va institutsional asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda mustaqillikning dastlabki bosqichidan boshlab milliy armiyani shakllantirish jarayonlari, Qurolli Kuchlar boshqaruv tizimining qayta tashkil etilishi, harbiy okruglar modelining huquqiy mohiyati, chegara xavfsizligini ta‘minlashning zamonaviy mexanizmlari hamda professional kadrlar siyosatining rivojlanish tendensiyalari yoritiladi. Muallif zamonaviy tahdidlar — transmilliy terrorizm, ekstremizm, gibrid xatarlar va kiberxavfsizlik muammolari — mudofaa tizimining faqat harbiy emas, balki kompleks huquqiy boshqaruv asosida yangilanishini talab qilishini asoslaydi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonun, Mudofaa doktrinasi, “Davlat chegarasi to‘g‘risida”gi Qonun, “Kiberxavfsizlik to‘g‘risida”gi Qonun hamda so‘nggi prezident farmonlari o‘rtasidagi funksional uyg‘unlik ochib beriladi. Yakunda mudofaa boshqaruvini raqamlashtirish, fuqaroviy nazorat va javobgarlik mexanizmlarini kuchaytirish, harbiy xizmatchilarning huquqiy maqomini takomillashtirish hamda professional armiya modelini chuqurlashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: mudofaa tizimi, Qurolli Kuchlar, mudofaa huquqi, harbiy islohot, chegara xavfsizligi, kiberxavfsizlik, professional armiya, harbiy boshqaruv.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОБОРОНЫ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН И СОВРЕМЕННЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЕЁ РАЗВИТИЯ

Исмаатов Мамасабир Махамадиевич

Национальный университет Узбекистана, учебный центр военной подготовки, преподаватель, подполковник запаса

Аннотация

В статье анализируются конституционные, законодательные и институциональные основы реформирования системы обороны Республики Узбекистан. Рассматриваются процессы формирования национальной армии, правовая природа военных округов, современные механизмы обеспечения пограничной безопасности, а также тенденции развития кадровой политики и военного управления. Обосновывается, что современные угрозы, включая терроризм, экстремизм, гибридные риски и киберугрозы, требуют комплексной модернизации системы обороны на основе права, стратегического планирования и межведомственной координации. На основе анализа Конституции Республики Узбекистан, законов «Об обороне», «О Доктрине обороны», «О Государственной границе», «О кибербезопасности» и новейших президентских актов сформулированы предложения по дальнейшему совершенствованию военного управления и правового статуса военнослужащих.

Ключевые слова: система обороны, Вооружённые Силы, право обороны, военная реформа, пограничная безопасность, кибербезопасность, профессиональная армия, военное управление.

LEGAL FOUNDATIONS OF DEFENSE SYSTEM REFORM IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND MODERN DIRECTIONS OF ITS DEVELOPMENT

Ismatov Mamasabir Maxamadievich

National University of Uzbekistan, Military Training Center, Lecturer, Reserve Lieutenant Colonel

Abstract

This article examines the constitutional, legislative and institutional foundations of defense reform in the Republic of Uzbekistan. It analyzes the formation of the national army, the legal nature of military districts, contemporary mechanisms of border protection, and the evolution of personnel policy and military governance. The paper argues that modern threats, including terrorism, extremism, hybrid risks and cyber insecurity, require comprehensive modernization of the defense system through law-based governance, strategic planning and inter-agency coordination. Based on the Constitution of Uzbekistan, the

Law “On Defense,” the Defense Doctrine, the Law “On the State Border,” the Law “On Cybersecurity,” and recent presidential acts, the article advances proposals for strengthening military administration, accountability mechanisms and the legal status of service personnel.

Keywords: defense system, Armed Forces, defense law, military reform, border security, cybersecurity, professional army, military governance.

O‘zbekiston Respublikasida mudofaa tizimi masalasi faqat harbiy-tashkiliy yo‘nalish emas, balki konstitutsiyaviy tuzum, davlat suvereniteti, hududiy yaxlitlik va fuqarolarning xavfsiz hayot kechirish huquqi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan kompleks huquqiy institutdir. 2023-yilda qabul qilingan yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning XXVII bobi bevosita mudofaa va xavfsizlikka bog‘ishlangani, Qurolli Kuchlarning davlat suvereniteti, hududiy yaxlitlik hamda aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish uchun tuzilishini belgilagani mazkur masalaning oliy yuridik darajadagi mustahkam ifodasidir (O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023, 152-modda).

Mamlakat mudofaa siyosatining qonunchilik negizi “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonun bilan aniqlashtirilgan bo‘lib, u mudofaani tashkil etish va Qurolli Kuchlarni boshqarishning huquqiy asoslarini, shuningdek, davlat organlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, tashkilotlar va fuqarolarning bu jarayondagi ishtirokini belgilaydi (O‘zbekiston Respublikasining “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonuni, 2001, 1-modda). Shu ma‘noda, O‘zbekistonda mudofaa tizimi bir markazga bo‘ysunuvchi sof harbiy tuzilma emas, balki davlat boshqaruvi, hududiy boshqaruv, safarbarlik, chegara qo‘riqlash, kadrlar tayyorlash va huquqiy javobgarlik elementlarini birlashtiruvchi ko‘p qatlamli institut sifatida namoyon bo‘ladi.

Maqolaning maqsadi O‘zbekiston Respublikasida mudofaa tizimini isloh qilishning huquqiy asoslarini tizimli ravishda tahlil qilish, zamonaviy tahdidlar fonida mavjud normativ-huquqiy bazaning afzallik va cheklovlarini ko‘rsatish hamda ushbu tizimni yanada takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning ilmiy yangiligi mudofaa tizimidagi konstitutsiyaviy normalar, tarmoq qonunlari va yangi davr prezident hujjatlari o‘rtasidagi o‘zaro funksional bog‘liqlikni yagona huquqiy model sifatida talqin qilish bilan izohlanadi (O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to‘g‘risidagi Qonuni, 2018; O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2023).

Mazkur tadqiqotda formal-yuridik, tizimli, qiyosiy-huquqiy va funksional tahlil usullaridan foydalanildi. Ayniqsa, mudofaa tizimini baholashda xavfsizlik sektorini yaxshi boshqarish (security sector governance) konsepsiyasi, ya‘ni harbiy institutlarning samaradorligi ularning hisobdorligi, qonuniyligi va inson huquqlariga muvofiqligi bilan chambarchas bog‘liq ekani haqidagi yondashuv muhim metodologik tayanch bo‘lib xizmat qildi (OSCE, 2019; DCAF, 2022).

Tadqiqot metodologiyasi alohida ta‘kidlashni talab qiladi. Mazkur maqolada, birinchidan, formal-yuridik usul orqali Konstitutsiya, qonunlar va prezident hujjatlarining matni o‘rganildi; ikkinchidan, tizimli usul yordamida mudofaa, chegara xavfsizligi, kiberxavfsizlik va harbiy xizmatga oid hujjatlar o‘rtasidagi funksional bog‘liqlik tahlil qilindi; uchinchidan, funksional yondashuv asosida ayrim institutlarning amaliy vazifasi — masalan, Bosh shtab, harbiy okruglar, chegara qo‘shinlari va avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining huquqiy roli — baholandi. Shu bilan birga, xavfsizlik sektorini boshqarish bo‘yicha xalqaro standartlardan foydalanish mudofaa tizimidagi “qonuniylik–samaradorlik–hisobdorlik” o‘rtasidagi muvozanatni ko‘rsatish imkonini berdi (OSCE, 2019; DCAF, 2022).

Yuridik fan nuqtai nazaridan mudofaa tizimini tahlil qilishning murakkabligi shundaki, bu soha ko‘pincha maxfiylik, davlat siri va strategik boshqaruv bilan bog‘liq bo‘ladi. Shunga qaramay, aynan huquqiy tahlil harbiy tizimning legitim va samarasiz elementlarini ajratish, norma va amaliyot o‘rtasidagi tafovutlarni aniqlash, shuningdek, kelgusidagi normativ islohotlarning yo‘nalishini belgilash uchun eng muhim vosita bo‘lib qoladi. Shu sababli maqolada hujjatlarni oddiy tavsiflash emas, balki ularning o‘zaro aloqadorligi va amaliy natijadorligi tahlil qilindi (O‘zbekiston Respublikasining “Mudofaa to‘g‘risida”gi Qonuni, 2001; O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2025).

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 152-moddasida Qurolli Kuchlarning vazifasi davlat suvereniteti, hududiy yaxlitlik va aholining tinch hayoti hamda xavfsizligini himoya qilish deb belgilanadi, 153-modda esa davlatning o‘z xavfsizligini ta‘minlash uchun yetarli darajada Qurolli Kuchlarga ega bo‘lishini e‘tirof etadi (O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023, 152–153-moddalar). Ushbu ikki norma O‘zbekiston mudofaa modelining dual mohiyatini ko‘rsatadi: bir tomondan, mudofaa davlatning ajralmas suveren vakolati; ikkinchi tomondan esa Qurolli Kuchlar hajmi va

strukturasining o'zi maqsad emas, balki yetarlilik, mutanosiblik va funktsionallik mezonlari bilan baholanishi lozim.

“Mudofaa to'g'risida”gi Qonun mazkur konstitutsiyaviy qoidalarni konkretlashtiradi. Qonunning 1-moddasiga ko'ra, u mudofaani tashkil etish va Qurolli Kuchlarni boshqarishning huquqiy asoslarini, mamlakat mudofaasini ta'minlashda turli subyektlarning vakolatlarini belgilaydi. Qonunning 8-moddasi Prezidentning mudofaa sohasidagi vakolatlarini, 11-moddasi Qurolli Kuchlar Bosh shtabining milliy harbiy strategiya va Qurolli Kuchlar qurilishi konseptual asoslarini ishlab chiqishdagi rolini, 12-moddasi esa harbiy okruglarning operatsion yo'nalishlarda xavfsizlik va hududiy yaxlitlikni ta'minlovchi asosiy harbiy-ma'muriy birlik ekanini mustahkamlaydi (O'zbekiston Respublikasining “Mudofaa to'g'risida”gi Qonuni, 2001, 8-, 11-, 12-moddalar).

Mudofaa doktrinasi sohaning strategik-huquqiy yo'nalishini belgilovchi hujjat sifatida alohida ahamiyatga ega. 2018-yilda qabul qilingan Mudofaa doktrinasi O'zbekistonning mudofaa siyosati Konstitutsiya, Milliy xavfsizlik konsepsiyasi, boshqa qonun hujjatlari, BMT Ustavi prinsiplari va xalqaro shartnomalarga tayangan holda qurilishini belgilaydi. Hujjat, shuningdek, O'zbekiston hech bir davlatni o'zining dushmani deb hisoblamasligi, xavfsizlikni asosan mudofaa xususiyatidagi siyosat orqali ta'minlashini qayd etadi (O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to'g'risidagi Qonuni, 2018, 2–3-bandlar). Bu yondashuv mudofaa tizimining agressiv emas, balki preventiv, barqarorlashtiruvchi va xalqaro huquqqa mos modelga yo'naltirilganini ko'rsatadi.

Mazkur normativ bazaning muhim xususiyati shundaki, u mudofaani faqat jangovar tayyorgarlik kategoriyasi bilan cheklamaydi. Milliy xavfsizlik konsepsiyasi va keyingi strategik hujjatlar mudofaa masalasini siyosiy barqarorlik, terrorizmga qarshi kurash, transchegaraviy xavf-xatarlar, axborot va kibermakon xavfsizligi bilan uzviy bog'laydi (O'zbekiston Respublikasining Milliy xavfsizlik konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi Qonuni, 1997; O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2023). Shu sababli mudofaa huquqi bugungi kunda ko'proq tarmoqlararo mazmunga ega bo'lib bormoqda.

Nazariy jihatdan ham zamonaviy mudofaa tizimi faqat qurolli kuchlarning soni yoki texnik ko'rsatkichlari bilan baholanmaydi. Xavfsizlik sektorini samarali boshqarish bo'yicha xalqaro yondashuvlar harbiy institutlarning legitimligi, hisobdorligi, fuqaroviy rahbarlikka bo'ysunishi va huquq ustuvorligi bilan uyg'un faoliyat yuritishini markaziy mezon sifatida ko'rsatadi (OSCE, 2019; DCAF, 2022). O'zbekistonning amaldagi mudofaa qonunchiligida aynan shu tamoyillarga yaqinlashish tendensiyasi kuzatiladi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgan ilk yillarda sobiq ittifoqdan meros bo'lib qolgan harbiy infratuzilma, qo'mondonlik tizimi va moddiy-texnik ta'minot mexanizmlarini milliy manfaatlarga moslashtirish zarurati bilan to'qnash keldi. Dastlabki vazifa suveren davlat uchun mustaqil harbiy boshqaruv markazlarini shakllantirish, milliy kadrlarni tayyorlash va qurolli tuzilmalarni yagona siyosiy-huquqiy rahbarlikka bo'ysundirishdan iborat edi. Shu ma'noda, mudofaa tizimi islohotlari davlat mustaqilligi institutlarini mustahkamlashning ajralmas qismi sifatida kechdi (O'zbekiston Respublikasining “Mudofaa to'g'risida”gi Qonuni, 2001; O'zbekiston Respublikasining Milliy xavfsizlik konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi Qonuni, 1997).

Keyingi bosqichda Qurolli Kuchlarni hududiy-operatsion tamoyil asosida qayta tashkil etish muhim rol o'ynadi. “Mudofaa to'g'risida”gi Qonunning 12-moddasida harbiy okruglar operatsion yo'nalishlarda xavfsizlik va hududiy yaxlitlikni ta'minlovchi asosiy harbiy-ma'muriy birlik sifatida belgilanishi bejiz emas. Bu model geografik, transport-logistik va tahdid manbalari jihatidan turlicha bo'lgan hududlar uchun differensial boshqaruvni ta'minlaydi, markaziy strategik rahbarlikni saqlagan holda hududiy tezkorlikni kuchaytiradi (O'zbekiston Respublikasining “Mudofaa to'g'risida”gi Qonuni, 2001, 12-modda).

Bosh shtab vakolatlarining takomillashtirilishi ham institutsional islohotlarning markaziy yo'nalishi bo'ldi. Qonunda Bosh shtab milliy harbiy strategiya, Qurolli Kuchlar qurilishi va rivojlantirilishining konseptual asoslarini ishlab chiqish uchun mas'ul organ sifatida tavsiflanadi. Bundan tashqari, u Qurolli Kuchlarni, harbiy okruglarni va boshqa harbiy tuzilmalarni tezkor-strategik boshqarishning bosh organi hisoblanadi (O'zbekiston Respublikasining “Mudofaa to'g'risida”gi Qonuni, 2001, 11-modda). Natijada islohotlar jarayonida normativ-huquqiy boshqaruv, strategik rejalashtirish va tezkor qo'mondonlik o'rtasida ancha tizimli bog'liqlik shakllandi.

2017-yildan keyingi davrda mudofaa tizimini tubdan modernizatsiya qilish davlatning kengroq islohotlar kun tartibiga integratsiya qilindi. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasini 2023-yilda amalga oshirishga oid davlat dasturida 90-maqsad sifatida davlatning mudofaa qobiliyatini

yanada mustahkamlash, Qurolli Kuchlarning jangovar shayligini, uning imkoniyatlari va qobiliyatini kuchaytirish belgilandi. Shu hujjatda Qurolli Kuchlarning yagona avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimini yaratish va uni takomillashtirish vazifasi qo'yilgan bo'lib, bu islohotlar endilikda raqamli boshqaruv bosqichiga o'tayotganini ko'rsatadi (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2023, 90-maqсад, 273-band).

2025-yilda Qurolli Kuchlarning harbiy nizomlari yangi tahrirda tasdiqlangani ham islohotlarning mantiqiy davomidir. Ushbu hujjatda yangi Konstitutsiya harbiy xizmatchilarning kundalik jangovar-xizmat faoliyatini tashkil etish uchun mustahkam huquqiy poydevor bo'lib xizmat qilishi, harbiy xizmat majburiyatlarini bajarish tartibi, ichki, garnizon va qorovullik xizmatlarini tashkil etish hamda harbiy intizom va huquq-tartibotni mustahkamlash maqsadlari qayd etilgan (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2025). Demak, institutsional islohotlar endi faqat tuzilma emas, balki xizmatni o'tashning huquqiy madaniyati va standartlarini yangilashga ham qaratilgan.

XXI asrning ikkinchi choragiga kelib mudofaa tizimiga ta'sir qiluvchi tahdidlar klassik davlatlararo qurolli qarama-qarshilik bilan cheklanmay qoldi. Transmilliy terrorism, diniy ekstremizm, noqonuniy migratsiya, kontrabanda, gibrud xurujlar, dron texnologiyalaridan noqonuniy foydalanish, axborot manipulyatsiyasi va kiberhujumlar mudofaa siyosatini ko'p vektorli boshqaruv tizimiga aylantirmoqda. Mudofaa doktrinasi harbiy sohada milliy xavfsizlikka bo'lgan tahdidlar darajasi, zamonaviy harbiy mojarolarning xususiyati va ularning oldini olish usullarini inobatga olish zarurligini alohida qayd etadi (O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to'g'risidagi Qonuni, 2018, 3-band).

Ayniqsa, kiberxavfsizlikning mudofaa masalalari bilan birikishi yangi huquqiy yondashuvni talab qilmoqda. "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonun kiberxavfsizlik sohasidagi vakolatli davlat organi, normativ-huquqiy boshqaruv va muhim axborot infratuzilmasi obyektlarini muhofaza qilish mexanizmlarini belgilaydi (O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni, 2022). Harbiy boshqaruvning avtomatlashtirilishi, aloqa va boshqaruv tizimlarining raqamlashtirilishi sharoitida kiberbarqarorlik endi yordamchi yo'nalish emas, balki mudofaa qobiliyatining bevosita tarkibiy qismiga aylanmoqda.

2023-yilgi davlat dasturida Qurolli Kuchlarning yagona avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimini yaratish va idoralararo axborot almashinuvi tartibini belgilash vazifasi qo'yilgani bu yo'nalishdagi davlat siyosatini aniq ko'rsatadi (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2023, 273-band). Bunday integratsiya bir necha natijaga xizmat qiladi: birinchidan, real vaqt rejimidagi axborot oqimlari asosida tezkor qaror qabul qilish imkoniyati kuchayadi; ikkinchidan, mudofaa, chegara, xavfsizlik va boshqa tegishli idoralar o'rtasidagi muvofiqlashtirish samaradorligi oshadi; uchinchidan, resurslardan foydalanish va tahdidlarni erta aniqlash mexanizmlari yaxshilanadi.

Shu bilan birga, texnologik yangilanishning o'zi yetarli emas. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, xavfsizlik sektorida samaradorlik faqat boshqaruvning raqamlashtirilishi bilan emas, balki hisobdorlik, ichki nazorat, ochiq protseduralar va xodimlar tayyorgarligi bilan uyg'unlashgandagina barqaror natija beradi (OSCE, 2019; DCAF, 2022). Shu nuqtai nazardan, O'zbekistonda mudofaa tizimini modernizatsiya qilish harbiy texnologiyalar, huquqiy standartlar va kadrlar siyosatini bir vaqtning o'zida yangilashni talab etadi.

Harbiy xizmatchilarning kasbiy tayyorgarligi, xizmat intizomi va individual javobgarligi masalalari ham zamonaviylashtirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Inson huquqlari va harbiy xizmat o'rtasidagi muvozanatni to'g'ri yo'lga qo'yish, komandirlar mas'uliyati va harbiy adliya mexanizmlarini aniq belgilash nafaqat huquqiy davlat talabi, balki qo'shinlarning ichki jipsligi va jangovar samaradorligi uchun ham muhimdir (OSCE/ODIHR & DCAF, 2021). Demak, mudofaa tizimini modernizatsiya qilish "texnika + kadr + huquq" uchligini parallel rivojlantirish modeli asosida amalga oshirilishi lozim.

Davlat chegarasi xavfsizligi O'zbekiston mudofaa tizimining alohida emas, balki uzviy qismi hisoblanadi. 2023-yilda yangi tahrirda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonun davlat chegarasini belgilash, o'zgartirish, qo'riqlash va himoya qilish sohasidagi munosabatlarni huquqiy jihatdan kompleks tarzda tartibga soldi (O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, 2023, 1-modda). Mazkur qonun ilgari amalda bo'lgan normativ bazani yangilab, sohani ancha tizimli, vakolatlar bo'yicha aniq va idoralararo koordinatsiyaga mos holga keltirdi.

Qonunning muhim jihati shundaki, u davlat chegarasini qo'riqlash va himoya qilishni faqat bir idora vakolati sifatida emas, balki ko'p subyekтли boshqaruv sohasi sifatida ko'radi. Hujjatda Vazirlar Mahkamasi, Davlat xavfsizlik xizmati, Milliy gvardiya, Tashqi ishlar vazirligi, Transport vazirligi, Raqamli texnologiyalar vazirligi, kadastr va boshqa tashkilotlarning aniq vakolatlari ko'rsatilgan (O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, 2023, 2-bob). Bu chegara

xavfsizligi masalasi endilikda faqat harbiy yoki maxsus xizmat masalasi emas, balki diplomatik, logistika, epidemiologik, texnologik va ma'muriy komponentlarni birlashtirgan tizim ekanini ko'rsatadi.

Alohida e'tiborga loyiq jihat shundaki, mazkur qonunda O'zbekiston Respublikasi Davlat xavfsizlik xizmati Chegara qo'shinlari bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi Havo hujumidan mudofaa qo'shinlari va Harbiy havo kuchlarining ham davlat chegarasini qo'riqlash va himoya qilish sohasidagi huquq hamda majburiyatlari nazarda tutilgan (O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, 2023, 4-bob). Bu qoidalar chegara xavfsizligining havo makoni, texnik kuzatuv va qo'shinlararo koordinatsiya bilan chambarchas bog'liq ko'p qatlamli modelga o'tayotganini bildiradi.

Chegara xavfsizligini kuchaytirishning huquqiy mazmuni faqat qo'riqlash bilan cheklanmaydi. Moliyalashtirish, moddiy-texnik ta'minot, shikoyat qilish va javobgarlik institutlari ham qonunda mustahkamlangan. Xususan, 67-moddaga ko'ra, davlat chegarasini belgilash, o'zgartirish, qo'riqlash va himoya qilish tadbirlarini moliyaviy ta'minlash Davlat budjeti hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi, 68–69-moddalarda esa qarorlar ustidan shikoyat qilish va javobgarlik masalalari tartibga solinadi (O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, 2023, 67–69-moddalar). Bu esa chegara xavfsizligi sohasida ham huquqiy davlat tamoyillarining amal qilayotganini ko'rsatadi.

Shunday qilib, O'zbekistonda chegara xavfsizligi mudofaa tizimining periferik bo'g'ini emas, balki uning amaliy frontidir. Aynan chegara hududlari transchegaraviy tahdidlar, noqonuniy harakatlar va gibrud xavflarning birinchi nuqtasi bo'lgani uchun ushbu sohani huquqiy va institutsional jihatdan mustahkamlash milliy mudofaa siyosatining markaziy komponentlaridan biri bo'lib qoladi (O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to'g'risidagi Qonuni, 2018; O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, 2023).

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Mudofaa tizimini samarali isloh qilishning eng muhim ko'rsatkichlaridan biri professional armiya modeliga yaqinlashish darajasidir. Bu masala faqat kontrakt asosidagi xizmat ulushini ko'paytirish bilan hal bo'lmaydi; u kadrlarni tanlash, tayyorlash, attestatsiya, ijtimoiy himoya, martaba boshqaruvi va intizom tizimini qayta ko'rishni talab qiladi. "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"gi Qonun ushbu jarayonning bazaviy huquqiy asosini shakllantiradi, biroq zamonaviy tahdidlar sharoitida xizmat turlari va rezerv tayyorgarligi bo'yicha yanada moslashuvchan modelga ehtiyoj ortib bormoqda (O'zbekiston Respublikasining "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"gi Qonuni, 2002).

Professional armiyaning barqaror ishlashi uchun harbiy xizmatchining huquqiy maqomi aniq, kafolatlari real va javobgarlik mexanizmlari muvozanatli bo'lishi lozim. 2025-yilgi harbiy nizomlarning yangi tahriri xizmatni o'tash, ichki tartib, qorovullik va garnizon xizmatlari, shuningdek, harbiy intizom qoidalarini tizimlashtirib, kundalik xizmat faoliyatini huquqiy tartibga soldi (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2025). Bu esa islohotlarning ma'muriy-intizomiy qatlamini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Biroq zamonaviy mudofaa huquqi nuqtai nazaridan intizom va huquq-tartibot faqat sanksiya mexanizmi sifatida emas, balki qonuniylik, shaffoflik va inson qadr-qimmatini hurmat qilish bilan uyg'un bo'lishi zarur. Harbiy xizmatchilar qurolli xizmat xususiyatidan kelib chiqadigan ayrim cheklavlarga duch kelishi mumkin, ammo ular huquq subyekti sifatidagi maqomini yo'qotmaydi. Xalqaro standartlar qo'mondonlikning roli, individual javobgarlik, inson huquqlari ta'limi va shikoyat mexanizmlarining mavjudligini professional armiyaning ajralmas elementi sifatida e'tirof etadi (OSCE/ODIHR & DCAF, 2021).

Fuqaroviy nazorat masalasi ham mudofaa tizimi islohotlarida alohida o'rin tutadi. Mudofaa sohasida strategik qarorlar demokratik legitimlikka ega siyosiy institutlar tomonidan qabul qilinishi, budjet va resurslardan foydalanish esa umumiy huquqiy nazorat doirasida amalga oshirilishi kerak. Demokratik nazoratning asosiy mezonlari sifatida parlament nazorati, mudofaa siyosati ustidan siyosiy rahbarlik, budjet shaffofligi va ijro uchun hisobdorlik ko'rsatiladi (DCAF, 2022). O'zbekiston qonunchiligida bu tamoyillar to'liq va bir tekis darajada shakllanmagan bo'lsa-da, konstitutsiyaviy-huquqiy rivojlanish tendensiyasi aynan shu tomonga yo'nalmoqda.

Kelgusida mudofaa tizimini takomillashtirish uchun bir necha ustuvor choralarni ajratish mumkin. Birinchidan, mudofaa, chegara, kiber va favqulodda vaziyatlar sohalarini qamrab oluvchi integrallashgan xavfsizlik qonunchiligini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, Qurolli Kuchlar va ular bilan bog'liq tuzilmalar faoliyatida raqamli boshqaruv, ma'lumotlar xavfsizligi va sun'iy intellekt asosidagi tahliliy vositalarni tatbiq etish bo'yicha maxsus normativ standartlar zarur. Uchinchidan, harbiy

xizmatchilarning huquqiy himoyasi, ichki murojaat va ombudsman-simon nazorat mexanizmlari, xizmat paytidagi inson huquqlari standartlarini mustahkamlash professional armiya sifatini oshiradi (OSCE, 2019; DCAF, 2022; OSCE/ODIHR & DCAF, 2021).

Mudofaa tizimining amaldagi huquqiy bazasi yetarli darajada keng bo'lsa-da, uning ayrim muammoli jihatlari saqlanib qolmoqda. Birinchi muammo — normativ-huquqiy massivning parchalanib ketganligidir. Mudofaa, harbiy xizmat, chegara, davlat xavfsizligi, kiberxavfsizlik va favqulodda vaziyatlar sohaslariga oid hujjatlar o'zaro bog'liq bo'lsa-da, yagona konseptual kodifikatsiya darajasiga chiqmagan. Bu esa ayrim holatlarda vakolatlar chegarasini, hamkorlik algoritmlarini va tezkor qaror qabul qilishning huquqiy protseduralarini amaliyotda murakkablashtirishi mumkin (O'zbekiston Respublikasining "Mudofaa to'g'risida"gi Qonuni, 2001; O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, 2023).

Ikkinchi muammo — mudofaa tizimining raqamlashtirilishi va kiberbarqarorligini huquqiy standartlar bilan ta'minlash masalasidir. Prezidentning 2023-yilgi davlat dasturi Qurolli Kuchlar uchun yagona avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimini rivojlantirish vazifasini qo'yadi, biroq bunday tizimlarda ma'lumotlar almashinuvi, maxfiylik darajalari, algoritmik qaror qabul qilish, axborotga kirish protokollari va kiberhujum sharoitidagi javob choralarini maxsus tartibga soluvchi huquqiy standartlar yanada batafsil ishlab chiqilishi lozim (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2023; O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni, 2022).

Uchinchi muammo — professional armiya va inson kapitali masalasiga oid. Harbiy xizmatchining zamonaviy modeli endi faqat buyruqni bajaruvchi subyekt emas, balki murakkab texnologiyalar bilan ishlay oladigan, xalqaro gumanitar huquq asoslarini biladigan, kiber va axborot xatarlarini anglaydigan hamda ko'p idorali operatsiyalarda ishlash ko'nikmasiga ega mutaxassisni nazarda tutadi. Shunga ko'ra, harbiy ta'lim, qayta tayyorlash, xizmat davomida malaka oshirish va rotatsiya siyosatini huquqiy jihatdan qayta ko'rib chiqish zarurati kuchaymoqda (OSCE/ODIHR & DCAF, 2021; DCAF, 2022).

To'rtinchi muammo — javobgarlik va ichki nazorat tizimining sifat ko'rsatkichlari bilan bog'liq. Harbiy nizomlar intizom va xizmatni o'tash qoidalarini batafsil belgilaydi, biroq zamonaviy xavfsizlik sektorida ichki shikoyat mexanizmlari, xizmat mobaynida huquqbuzarliklarning oldini olish, etik standartlar, ruhiy bosim va nojo'ya munosabatlarning profilaktikasi kabi masalalar ham tizimli yondashuvni talab qiladi. Inson huquqlari standartlari bilan mos keluvchi harbiy intizom modeli jangovar tayyorgarlikni susaytirmaydi, aksincha, qo'mondonlikka bo'lgan ishonchni va xizmatdagi barqarorlikni oshiradi (OSCE/ODIHR & DCAF, 2021).

Shu bois muallif quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari suradi. Birinchidan, mudofaa va xavfsizlik sohasidagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlarni yagona konseptual matritsa asosida qayta tizimlashtirish lozim. Ikkinchidan, Qurolli Kuchlarda raqamli boshqaruv, ma'lumotlar muhofazasi va kiberrezilyentlik bo'yicha maxsus sektoral standartlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Uchinchidan, harbiy xizmatning professional modeliga mos ravishda tayyorlov va attestatsiya mezonlari yangilanishi, rezerv va kontrakt xizmatining huquqiy asoslari yanada takomillashtirilishi zarur. To'rtinchidan, xizmatdagi qonuniylikni ta'minlash uchun ichki nazorat, murojaat va monitoring mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Beshinchidan, parlament, ilmiy hamjamiyat va fuqarolik institutlari ishtirokida mudofaa siyosatining ayrim ochiq yo'nalishlari bo'yicha ekspert muhokamasini kuchaytirish xavfsizlik sektorida ishonch va legitimlikni oshiradi (OSCE, 2019; DCAF, 2022; O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2025).

XULOSA

O'zbekiston Respublikasida mudofaa tizimini isloh qilishning huquqiy asoslari bugungi kunda ancha shakllangan va o'zaro bog'langan normativ kompleksni tashkil etadi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya Qurolli Kuchlarning oliy huquqiy maqomini belgilab bergan bo'lsa, "Mudofaa to'g'risida"gi Qonun mudofaani tashkil etish va Qurolli Kuchlarni boshqarishning institutsional mexanizmlarini aniq ko'rsatadi. Mudofaa doktrinasi mazkur tizimni mudofaa xususiyatidagi, xalqaro huquqqa tayanuvchi va tahdidlarning oldini olishga yo'naltirilgan siyosiy-huquqiy modelga birlashtiradi (O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023; O'zbekiston Respublikasining "Mudofaa to'g'risida"gi Qonuni, 2001; O'zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi to'g'risidagi Qonuni, 2018).

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mustaqillik yillaridagi mudofaa islohotlari bir necha bosqichda kechgan: avvalo, milliy armiyani shakllantirish; keyin hududiy-operatsion boshqaruv modeliga o'tish; so'ngra strategik rejalashtirish va Bosh shtab vakolatlarini takomillashtirish; nihoyat, raqamlashtirish va xizmat standartlarini yangilash bosqichi. 2023-yilgi davlat dasturi va 2025-yilgi yangi harbiy nizomlar

ushbu sohada islohotlar davom etayotganini va endi ularning markazida boshqaruv sifatini oshirish turganini ko'rsatadi (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2023; O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2025).

Chegara xavfsizligi va kiberxavfsizlikni mudofaa tizimidan ajratib bo'lmaydi. 2023-yilgi "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonun va 2022-yilgi "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonun mudofaa siyosatining ko'p tarmoqli tabiatini ochib beradi. Endilikda milliy mudofaa faqat qurolli javob emas, balki huquqiy rejalashtirish, idoralararo koordinatsiya, axborot muhofazasi va tahdidlarni erta aniqlash tizimi orqali ta'minlanadi (O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, 2023; O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni, 2022).

Muallifning fikricha, kelgusi bosqichdagi ustuvor vazifalar quyidagilardan iborat bo'lishi kerak: mudofaa va xavfsizlik sohasidagi normativ-huquqiy hujjatlarni yanada uyg'unlashtirish; Qurolli Kuchlar faoliyatida avtomatlashtirilgan boshqaruv va kiberbarqarorlik standartlarini chuqurlashtirish; professional armiya modelini ijtimoiy-huquqiy kafolatlar bilan mustahkamlash; fuqaroviy nazorat va ichki javobgarlik institutlarini kuchaytirish. Aynan mana shunday kompleks yondashuv O'zbekiston mudofaa tizimining zamonaviy tahdidlar sharoitida huquqiy jihatdan barqaror, institutsional jihatdan moslashuvchan va strategik jihatdan samarali bo'lishini ta'minlaydi (OSCE, 2019; DCAF, 2022; OSCE/ODIHR & DCAF, 2021).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. DCAF. The armed forces: Roles and responsibilities in good security sector governance. – Geneva: Geneva Centre for Security Sector Governance, 2022.
2. OSCE. The OSCE approach to security sector governance and reform (SSG/R): Report by the Secretary General of the OSCE (SEC.GAL/42/19). – Vienna: Organization for Security and Co-operation in Europe, 2019.
3. OSCE/ODIHR, DCAF. Human rights of armed forces personnel: Compendium of standards, good practices and recommendations. – Warsaw: OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023. – URL: LexUZ (30-aprel).
5. O'zbekiston Respublikasining "Davlat chegarasi to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-868. – 2023-yil 13-sentabr. – URL: LexUZ.
6. O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-764. – 2022-yil 15-aprel. – URL: LexUZ.
7. O'zbekiston Respublikasining "Mudofaa to'g'risida"gi Qonuni, № 211-II. – 2001-yil 11-may. – URL: LexUZ.
8. O'zbekiston Respublikasining "Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida"gi Qonuni, № 436-II. – 2002-yil 12-dekabr. – URL: LexUZ.
9. O'zbekiston Respublikasining "Mudofaa doktrinasi to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-458. – 2018-yil 9-yanvar. – URL: LexUZ.
10. O'zbekiston Respublikasining Milliy xavfsizlik konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida, № 467-I. – 1997-yil 29-avgust. – URL: LexUZ.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasini "Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi to'g'risida: PF-27. – 2023-yil 28-fevral. – URL: LexUZ.
12. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy nizomlarini tasdiqlash to'g'risida: PF-23. – 2025-yil 14-fevral. – URL: LexUZ.